

Zprávy a oznámení

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 55 (2010), No. 4, 316--319

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/141975>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2010

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Zprávy oznámení

LUBOŠ KOHOUTEK ZÍSKAL NUŠLOVU CENU ZA ROK 2010

Luboš Kohoutek se narodil 29. ledna 1935 v Zábřehu na Moravě. Už během středoškolských studií se začal aktivně zabývat astronomií jako jeden z nejmladších členů ČAS. Po maturitě studoval fyziku na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně (1953–56) a posléze astronomii na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1956–58).

Během studií v Brně se stal spoluzakladatelem tradice čs. expedic pozorování meteorů, které organizoval od r. 1953. Jeho práce z r. 1958 získala I. cenu v celostátní soutěži vysokoškolských vědeckých prací. Zabýval se sledováním pravidelných meteorických rojů, přičemž objevil mimořádný meteorický roj α -Lyrid. Jeho originálním příspěvkem bylo též nalezení všech meteorů, jež byly zaznamenány v rozsáhlé Palomarské fotografické přehlídce oblohy (POSS).

Ihned po promoci nastoupil do interní vědecké aspirantury v Astronomickém ústavu ČSAV v Praze, kde se jeho školitelem stal tehdejší vedoucí stelárního odd. doc. Luboš Perek. Po získání vědecké hodnosti pracoval pak v ústavu jako vědecký pracovník. Se svým školitelem publikovali v r. 1967 první generální *Katalog galaktických planetárních mlhovin*, který vzbudil velkou pozornost v celém světě a je dosud nejcitovanějším dílem českých astronomů vůbec (zatím alespoň 649 citací).

Dr. Kohoutek na tomto základě navázal pracovní kontakty zejména s observatoří v Hamburku. Po sovětské invazi se v r. 1970 nevrátil z dlouhodobé stáže v Hamburku do vlasti a získal stálé místo vědeckého pracovníka na této prestižní německé observatoři.

Od r. 1959 až dosud se věnuje především výzkumu planetárních mlhovin. Vypracoval

původní metodu určování vzdáleností těchto mlhovin a přispěl také k objevu, že jádra planetárních mlhovin jsou velmi často těsnými dvojhvězdami. Při objevování a systematické klasifikaci planetárních mlhovin, určování jejich vzdáleností a fyzikálních parametrů objevil na širokoúhlých snímcích 75 planetek a 5 komet, z nichž kometa *Kohoutek 1973 E* mu přinesla světovou proslulost. Ve druhé polovině r. 1973 a po celý rok 1974 se tak L. Kohoutek stal mezinárodní mediální hvězdou, což mělo ten důsledek, že mu tehdejší čs. režim povolil opět soukromě navštěvovat Československo, i když za podmínky, že nebude vystupovat veřejně. Kohoutkův objev pěti komet nepřišel náhodou, ale právě díky mimořádné pečlivosti a vytrvalosti v pozorování. Dr. Kohoutek využil práva objevitele navrhnout pojmenování planetek, a tak se dostala na oblohu jména českých osobností: *Masaryk* (planetka č. 1841), *Palach* (1834), *Hus* (1840), *Komenský* (1861), *Neruda* (1875), *Capek* (1931), *Smetana* (2047), *Dvorak* (2055), *Janacek* (2073), *Martinuboh* (3081) *Lubos Perek* (2900), *Moravia* (1901), atd. . .

V dalších letech se dr. Kohoutek věnoval zejména pozorování planetárních mlhovin na nových observatořích s příznivým klimatem ve Španělsku (*Calar Alto*) a na *Evropské jižní observatoři* (ESO) v La Silla v Chile. Stal se tak vůbec prvním čs. astronomem, jenž měl možnost soustavně využívat výjimečných pozorovacích podmínek ve vysokohorské poušti Atacama na přístrojích nové generace. Díky tomu získal jedinečný pozorovací materiál o planetárních mlhovinách, který mu posloužil jako podklad pro jeho stěžejní životní dílo, *II. vydání Katalogu planetárních mlhovin*, které obsahuje údaje o více než 1500 objektech tohoto typu. Dva svazky Katalogu vydal péčí Hamburské hvězdárny v r. 2001 těsně po formálním odchodu do důchodu.

Navzdory penzionování je dr. Kohoutek ve své vědecké práci stále aktivní. Vydal až dosud 224 vědeckých prací v mezinárodních vědeckých časopisech. Tyto práce byly citovány více než 1780krát.

V době normalizace byl spolehlivým prostředníkem mezi svobodným světem a českými astronomy doma. Také proto jej r. 1995 zvolil sjezd České astronomické společnosti čestným členem. Dr. Kohoutek je rovněž

dlouholetým členem *Mezinárodní astronomické unie* (IAU). Stal se v pořadí druhým českým astronomem v historii, po němž byla na návrh Mezinárodní komise pro nomenklaturu planetek při IAU pojmenována planetka č. 1850.

V r. 2004 se stal držitelem *Ceny Patria*, již uděluje nadace Česká hlava. O vztahu dr. Kohoutka k ČAS snad nejlépe svědčí skutečnost, že polovinu peněžní částky spjaté s touto odměnou daroval České astronomické společnosti.

V roce 2005 obdržel při příležitosti svých sedmdesátin čestné občanství rodného města Zábřeh.

V roce 2007 vydal v nakladatelství Aldebaran knihu *Země z pohledu astronoma*, ve které se zamýšlí nad kritickým stavem naší planety.

Jan Vondrák

LAUDATIO LUBOŠE KOHOUTKA

Psát laudatio o díle Luboše Kohoutka je práce radostná, protože Kohoutkova činnost je široká a úspěšná. Od meteoritických začátků po několik desetiletí pozorování planetárních mlhovin, komet, asteroidů až po úvahy o tom, že lidská činnost působí zhoršení stavu atmosféry a biosféry.

Nejdříve o desetiletích výzkumu planetárních mlhovin. Až do padesátých let byly seznamy planetárních mlhovin velmi kusé a týkaly se především známých a jasných objektů. Vznikla nutnost zařadit do katalogu i objekty vzdálené, slabé, ale objevené zejména na jižní obloze. Tak vznikl *Katalog galaktických planetárních mlhovin* vydaný v r. 1967, zahrnující všech 1036 planetárních mlhovin objevených do r. 1966. Spoluautor prohlašuje, že Kohoutkova účast na sestavení katalogu byla podstatná a nepominutelná. Katalog byl v určitém období jednou z nejcitovanějších prací Astronomického ústavu tehdejší ČSAV.

V další verzi Katalogu z r. 2001 publikoval Kohoutek seznam celkem 1510 planetárních mlhovin. Katalog ovšem není pouhým „telefonním seznamem“, nýbrž kritickým rozbořením velkého počtu pozorování na mnoha dalekohledech. Kohoutek sám pozoroval po

319 nocí na 5 dalekohledech na Jižní evropské observatoři v Chile, na observatoři Calar Alto ve Španělsku a na Wise Observatoři v Izraeli. Získal a zpracoval 18 500 fotometrických měření. Zvláštní pozornost věnoval proměnnosti centrálních hvězd v období 1974–1993. Výsledky gigantické redukce fotometrických měření na jednotný systém byly publikovány ve třech svazcích *Abhandlungen aus der Hamburger Sternwarte* v letech 2001 až 2008. Je to základní dílo pojednávající o proměnnosti jasnosti centrálních hvězd planetárních mlhovin.

Jen krátce se zmíním o „kometě Kohoutek“. Kohoutek objevil pět komet, nejznámější z nich je kometa, která v r. 1973 poprvé navštívila okolí Země, vzbudila velkou pozornost jako návštěva z Kuiperova pásma a znovu se objeví za 75 000 let. Kohoutek objevil i 75 planetek a je laureátem *Ceny Patria Česká hlava* z r. 2004.

V poslední době se Kohoutek věnuje úvahám o vlivu lidské činnosti na životní prostředí. Cítí to jako odpovědnost vědeckého pracovníka vůči společnosti. Varování před znečišťováním atmosféry uveřejnil v knížce *Unser Lebensraum in Gefahr*, která vyšla ve Frankfurtu v r. 2009 a jejíž české vydání se očekává.

Luboš Kohoutek je vyhraněný vědec širokého záběru a příkladně kritického přístupu k výsledkům, jež lze z měření odvodit. Udělení ceny Františka Nušla je plnou měrou zasluženě.

Luboš Perek

CYKLUS SEMINÁŘŮ K 600. VÝROČÍ VZNIKU PRAŽSKÉHO ORLOJE

V Modré posluchárně Karolina proběhl 27. března 2010 slavnostní seminář *600 let pražského orloje*, kterého se zúčastnilo přes 200 zájemců. Akci podpořila Jednota českých matematiků a fyziků, Astronomický ústav UK, Fakulta informačních technologií ČVUT, Matematický ústav AV ČR a Historická sekce České astronomické společnosti. Celkem vystoupilo 7 přednášejících:

MAREK WOLF: *Úvodní slovo.*

ZDISLAV ŠÍMA: *Pražskému orloji je 600 let.*

ALENA HADRAVOVÁ: *Zázemí staroměstského orloje v pražské astronomické škole.*

MICHAL KRÍŽEK: *Matematické a astronomické omyly provádějící pražský orloj.*

PETR HADRAVA: *Antický předchůdce středověkých orlojů?*

MARTIN ŠOLC: *Evropské astronomické orloje.*

ALENA ŠOLCOVÁ: *Mistr Jan Ondřejův, zv. Šindel – pravděpodobný tvůrce matematického modelu pražského orloje.*

Přednášky doplnila gotická a renesanční hudba. Sborník [2] z této akce si lze koupit za 45 Kč v knihovně Matematického ústavu AV ČR v Žitné 25, Praha 1.

Ve dnech 15. 1., 22. 1., 16. 4., 21. 5., 18. 6., 24. 9. a 26. 11. 2010 proběhl v Matematickém ústavu AV ČR cyklus seminářů věnovaných 600. výročí vzniku pražského orloje. Program seminářů byl vskutku bohatý. Se svými příspěvky vystoupili mj. tyto přednášející:

VÁCLAV HEISLER: *Dokumentace součástí stroje orloje při jeho opravě v roce 1994; Video o expozici Měření času v Národním technickém muzeu a o práci firmy Hainz.*

MONIKA KABELKOVÁ: *Chyby na kalendářním ciferníku pražského orloje.*

DAVID KNESPL: *Astroláby na zápěstí a do kapsy; Tvůrce hodin Jakub Czech ze 16. století.*

PETR KRÁL: *Webovské stránky věnované orlojům: <http://www.orloj.eu>.*

MICHAL KRÍŽEK: *600 let pražského orloje; Planetní hodiny pražského orloje; Kružnice na ciferníku pražského orloje; Orloj ve Strasbourgu a Bernu; Omyly na astronomickém ciferníku pražského orloje.*

MILAN PATKA: *Historie objevu a oprava chyby zakreslení kružnice astronomické noci na staroměstském orloji.*

ROMAN PIPEK: *Stav pražského orloje v květnu roku 1945.*

MARTIN RADA: *Simulátor orloje, <http://www.volny.cz/mrada/orloj/orloj4>.*

KAREL SANDLER: *Digitální model orloje; Stereografická projekce a dělení zodiaku; Planetní křivky a trisekce úhlu.*

PETR SKÁLA (současný orlojník): *Historie a princip Denisonova kroku; Princip opravného strojku měsíční rafije z roku 1866; Přípomínky k rozdělení znamení ekliptiky po pěti stupních; Kdy byl na orloji Kristus mezi apoštoly?*

JAKUB ŠOLC: *Nové matematické vlastnosti závěrkového kolečka na bicím stroji pražského orloje; Geodetické zaměření věže staroměstské radnice.*

ALENA ŠOLCOVÁ: *Mistr J. Šindel – tvůrce matematického modelu pražského orloje; Pražský orloj na poštovních známkách; Zprávy o orloji v minulých staletích; Pražský orloj v poezii.*

VIKTOR TRKAL (ml.): *Vzpomínky na pražský orloj ve válečném období.*

Stanislav Macháček

Na posledním semináři v roce 2010 vystoupil i JUDr. STANISLAV MACHÁČEK (viz obr.), jenž nás podrobně seznámil se svým mimořádným objevem z roku 1962, který učinil v Archivu hl. města Prahy. Při studiu opisu Táborského zprávy totiž našel rukopis z října 1410 adresovaný Mikuláši z Kadaně, kterému pražská městská rada děkuje za zhotovení orloje (podrobnosti viz [1]). Jeho vyprávění plánujeme publikovat. Pro velký zájem budou semináře pokračovat i v roce 2011. Program je umístěn na adrese: www.math.cas.cz/~okmma/index.html.

Dne 19. října 2010 na Fakultě informačních technologií ČVUT v rámci semináře SEDMA vystoupili ZDISLAV ŠÍMA, ANEŽKA ŠIMKOVÁ a JIŘÍ PRUDKÝ s příspěvkem o olomouckém a prostějovském orloji.

Michal Krížek, Alena Šolcová

L i t e r a t u r a

- [1] MACHÁČEK, S.: *Nález nové zprávy vzniku orloje na Starém Městě v Praze*. Čas. Společnosti přátel starožitností, orgán historické vlastivědy české 70 (1962), 159–161.
- [2] KŘÍŽEK, M., ŠOLC, J., ŠOLCOVÁ, A. (eds.): *600 let pražského orloje*. PMFA 54 (2009), 265–376.

UDĚLENÍ CENY PROFESORA IVA BABUŠKY ZA ROK 2010

Ve čtvrtek 16. prosince 2010 udělily Česká společnost pro mechaniku a Jednota českých matematiků a fyziků již posedmnácté Cenu profesora I. Babušky za nejlepší práci v oboru počítačových věd pro studenty a mladé vědecké pracovníky.

Cenu založil v roce 1994 významný český matematik Ivo Babuška. Od podzimu 1968 působí profesor Babuška ve Spojených státech amerických, nyní v Institute for Computational Engineering and Sciences, University of Texas, Austin, TX.

Cenu profesora I. Babušky za rok 2010 získal Ing. BEDŘICH SOUSEDÍK, Ph.D., z Fakulty stavební ČVUT v Praze za doktorskou disertační práci *Comparison of some domain decomposition methods*. Práce obsahuje významné teoretické i algoritmické výsledky v oblasti řešení velkých řídkých soustav lineárních algebraických rovnic.

Současně byla udělena další čestná uznání. Druhé místo přisoudila komise rovným dílem Ing. ALEXANDROSI MARKOPOULOSVI, Ph.D., z Fakulty strojní VŠB-Technické univerzity v Ostravě za disertaci *Škálovatelné metody rozložení oblasti k řešení statických úloh mechaniky* a Mgr. MILOSLAVU VLAŠÁKOVI, Ph.D., z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze za práci *Numerical solution of convection-diffusion problems by discontinuous Galerkin method*. Třetí místo obsadil Ing. JAN SÝKORA, Ph.D., z Fakulty stavební ČVUT v Praze se svou doktorskou disertací *Multi-scale modeling of transport processes in masonry structures*.

Čestná uznání byla udělena též za diplomové práce. Rozhodnutím hodnotitelské komise získal první místo Ing. JÁN KOPAČKA z Fakulty strojní ČVUT v Praze. Druzí byli dva uchazeči, Mgr. MARTIN HADRAVA a Mgr.

ADAM KOSÍK, oba z Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze, a jako třetí se umístil Ing. LADISLAV MRÁZ z Fakulty strojní ČVUT v Praze.

Cena i uznání jsou udíleny každoročně a jsou spojeny s finanční odměnou.

Karel Segeth

OZNÁMENÍ KONFERENCE

Ve dnech 17.–19. května 2011 se na Hvězdárně v Úpici uskuteční již 32. konference „Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí“. Konferenci pořádá Hvězdárna v Úpici ve spolupráci s JČMF a dalšími odbornými společnostmi. Bližší informace o konferenci jsou vystaveny na stránce hvězdárny <http://www.obsupice.cz>.

Srdečně vás zveme k účasti.

Eva Marková

ALBERT EINSTEIN A PRAHA 1911–1912

Historická sekce České astronomické společnosti společně s Jednotou českých matematiků a fyziků pořádají 15. dubna 2011 ve 14 hodin seminář věnovaný příchodu Alberta Einsteina do Prahy. Seminář se koná v Modré posluchárně v přízemí zadní budovy Matematického ústavu AV ČR v Žitné 25, Praha 1. Albert Einstein se v Praze seznámil se základy tenzorového počtu a podstatně přispěl k základům obecné teorie relativity (viz např. PMFA 43 (1998), 265–277). Během svého krátkého pobytu zde publikoval 11 vědeckých prací.

Program semináře bude následující:

JIŘÍ BIČÁK: *Úvodní přednáška*.

JIŘÍ PODOLSKÝ: *Gravitační vlny sto let po své předpovědi*.

ALENA PRAVDOVÁ: *Einsteinova teorie relativity – základní principy*.

VOJTĚCH PRAVDA: *Einsteinova teorie relativity – porovnání s experimenty*.

ALENA ŠOLCOVÁ: *Einsteinův odkaz – Prahou po stopách Einsteinových*.

Žádný konferenční poplatek se nehradí ani není třeba se registrovat. Bližší informace lze získat na adresách krizek@cesnet.cz, alena.solcova@fit.cvut.cz nebo na tel. čísle 222 090 712.

Michal Křížek, Alena Šolcová